

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ - RÖLEVE - RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ - FOLKLOR

Sayı : 12 1993 -1994 - İstanbul
KDV Dahil

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü : Enis KARAKAYA
Teknik Müdür : Tolunay TİMUÇİN
Genel Sekreter : Yavuz TİRYAKİ
Yayın Kurulu : Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Özkan ERTUĞRUL
Danışmanlar : Prof. Dr. Semavi EYİCE
Prof. Dr. Ara ALTUN
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Doç. Dr. Baha TANMAN
Yrd. Doç. Dr. Hüsamettin AKSU

Dizgi-Mizampaj : Metin KARAKAYA 212 54 55
Film : Cem Has Grafik 512 40 40
Baskı : Örünç Matbaası 528 42 68

Reklamlar :

Arka dış kapak (Renkli) ..... 25.000.000.-TL.
Arka iç kapak ..... 15.000.000.-TL.
Ön iç kapak ..... 20.000.000.-TL.
İç tam sayfa ..... 10.000.000.-TL.
İç yarım sayfa ..... 6.000.000.-TL.

* Abone (3 Sayılı) 600.000.-TL. 'dir. Banka hesabına yatırılan paranın dekontunun aslı veya fotokopisi gönderildiğinde dergi adresinize postalanacaktır.

Banka-Hesap No: Vakıflar Bankası İstanbul/Beyazıt Şubesi 2002275 no'lu hesap.

Yurtdışı abone Ücreti : 20 \$

İRTİBAT ADRESİ : Tolunay TİMUÇİN
Mollafenari Sk. Birol İşhanı Kat : 3
34410 Cağaloğlu / İSTANBUL
Telefon : (0 - 212) 527 29 58

Yardımlarından dolayı Haluk Kargı'ya teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

- * Odalar Camii veya Tarihi İstanbul'da Tarihi Bir Eserin Yok Oluşu
Prof.Dr. Semavi EYİCE 2-8
- * Alaşehir Şeyh Sinan Efendi Külliyesi
Yrd. Doç. Dr. Hüsamettin AKSU-
Enis KARAKAYA (M.A) 9-15
- * Keskin Simli Kurşun Madeni İmtiyazı ve Bu Madene Ait Bir Para-Marka
Celil ENDER 16-19
- * Günümüzde İstanbul'un Bazı Tarihi Su Tesislerinin Yeni Kimlikleri
A.Fahir ÖNER 20-21
- * Hayrabolu'da Türk ve İslâm Eserleri
Yavuz TİRYAKİ 22-28
- * "Vergi Parası" Üzerine İkonografik Bir Not
Yrd.Doç.Dr.Uşun TÜKEL 29-36
- * Sultan I. Ahmed Devrinde Kâbe'nin Tamiri
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU 37-38
- * Anadolu'da Bizans Dönemi Camıcağı
Dr. Üzlifaz ÖZGÜMÜŞ 39-43
- * "İki Ulusun Sembolü Lale" Sergisi
Şebnem AKALIN (M.A) 44-45
- * Kandilli'nin Tarihi Çeşme ve Kuyuları
Haluk KARGI (M.A) 46-49
- * Anadolu Gymnasionlarının Gelişimi
Ahmet YARAŞ 50-55
- * Çağlarboyu Anadolu'da Kadın Sergisi
Hülya YILMAZ (M.A) 56-59
- * Talhatan'da Selçuklu Devrine Ait İmam Bekr Türbesi
Kakacan BAYRAM 60-61
- * İzmir-Selçuk Yakınlarında Şirin Bir Köyümüz-Şirince
Altay İŞCEN 62-63
- * İstanbul'un Anadolu Yakasındaki İki Bizans Sarayı Hakkında
Enis KARAKAYA (M.A) 64-65
- * Antik Çağ'da İçki Kültürü; Bira ve Şarap
Hüseyin CEVİZOĞLU 66-74
- * Sardes Nekropol Kilisesi
Enis KARAKAYA (M.A) 75-79

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ile yararlanılabilir.

ODALAR CAMİİ VEYA TARİHİ İSTANBUL'DA TARİHİ BİR ESERİN YOKOLUŞU

Prof.Dr. Semavi EYİCE

Bu yazı, her fıstatta tarihî bir şehir olduğunu söylediğimiz ve buna rağmen gerçek tarihî eserlerinin merhametsizce tahribine göz yumduğumuz İstanbul'un bir eski eserinin başına gelenleri anlatmak gayesiyle yazılmıştır. Bu eser, Bizans döneminin ortalarından, içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarına kadar kullanılır durumda idi. 1960'lı yıllara gelinceye kadar da harabe halinde olmakla beraber kurtarılabilir bir yapı idi. Fakat İstanbul'un son yıllarda karşılaştığı plansız yapılaşma bu eski eseri yok etmiştir.

Karagümrük'te stadyum yapılan eski Bizans su haznesinin yakınında, onun Haliç tarafında, Selmatomruk caddesine açılan sokaklardan, Müftü ve Kasımodaları sokakları arasındaki 2306 sayılı yapı adasının ortasında olan Odalar camii, çok harap bir durumda iken, yakın yıllarda, 1975- 1977 arasında restorasyonu yapılarak, ihya edilen ve namaza açılan Kasım Ağa camininin 20- 25 m. kadar aşağısındadır.

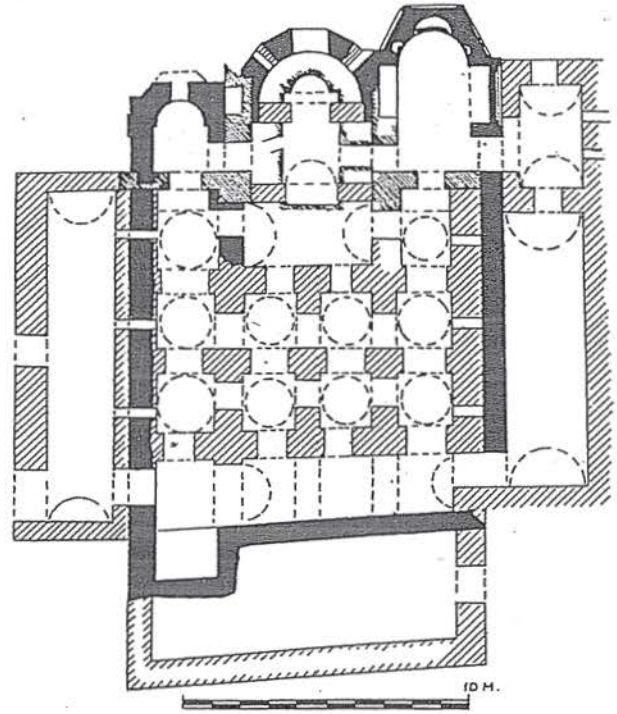
Odalar mescidi veya camii olarak bilinen yapı aslında bir Bizans kilisesidir. Ancak eski adı hususunda kesin bir teşhis yapılmamıştır. Bu bakımdan ileri sürülen

bazı tahminler sağlam ve inandırıcı dayanaklardan yoksundur. Bir ihtimal olarak, şehrin bu bölgesinde bulunduğu bilinen, Petra Manastırı'nın kalıntısı olduğu tahmin edilir. Çok yakınındaki Kasım Ağa mescidi (veya camii) ile, bu son eserin yanındaki, içten 17.20 X 29 m. ölçüsünde, sayısı kırkı bulan kubbeli tonozları 28 destek tarafından taşınan sarnıç da aynı manastırın parçaları olmalıdır.

Bizans kaynaklarında Aetios su haznesi yakınında olduğu bilinen Sergios ve Bakkhos kilisesi olabileceği yolundaki görüş de inandırıcı bulunmamıştır. Uzun süre Karagümrük'teki büyük açık hava su haznesinin Aspar adına olduğu sanılmış, sonra bunun Aetios adına olduğu iddia edilmiştir. Böylece aynı azizlerin adlarına sunulan, sonra Küçük Ayasofya camii olan bir Sergios-Bakkhos kilisesinden başka bir tanesi daha bu çevrede olabilir. Ancak bu husustaki tek dayanak, Odalar camii dolaylarında bir konut yapımı kazısında bulunan ve üzerinde Sergios ile Bakkhos adlarının başharfleri işlenmiş

Odalar Camii'nin yerleşim planı.

Odalar Camii'nin planı.

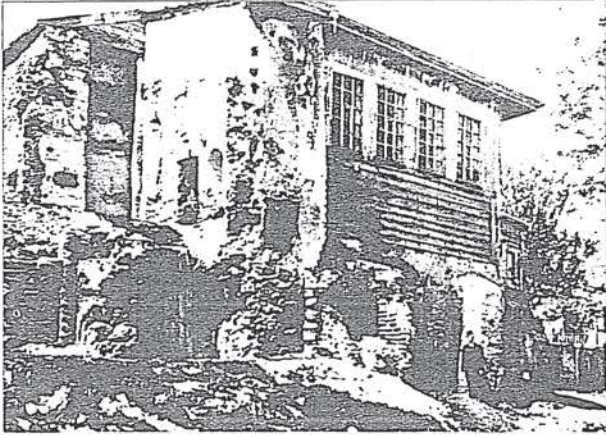
Odalar Camii'nin yangın sonrası, Kasım Ağa Camii minaresinden görünüşü.

bir sütun başlığıdır. İmparator I.Aleksios Komnenos'un (1081- 1118) yaptırdığı ve öldüğünde kilisesine gömüldüğü Philanthropos manastırının burası olabileceği de ileri sürülen hipotezlerden bir başkasıdır.

Kilisenin mimarisi teknik bakımdan incelendiğinde, ilk olarak VII. yüzyıla doğru, yüksek bir mahzen üzerinde inşa edildiği tesbit edilmiştir. Bir süre sonra bunun üstüne, odacıklar halinde bir alt yapı yapılarak, esas kilise binası, hepsi birbiriyle irtibatlı onaltı hücreden oluşan bu alt yapının üstüne oturtulmuştur. Kilisenin VII.yüzyılda yenilediği, ve Dördüncü Haçlı seferi kuvvetleri Bizans'ı kuşattığında 1203 ve 1204'de çıkan iki büyük yangından birinde harap olduğu sanılır. Şehir Bizanslılar tarafından 1261'de Latinlerin ellerinden geri alınıp, imparatorluk ihya edildiğinde, harabe haline gelmiş olan kilise ve manastırlar restore edilirken, bu kilise de yeniden yapılmıştır. Fetih'de İstanbul Türk idaresine geçtiğinde kilisenin ne durumda olduğu bilinmez. Fatih II. Mehmed döneminde, Gedik Ahmed Paşa idaresindeki Osmanlı donanmasının 1475 yılı Haziran'ında Kırım'da Kefe'nin fethi arkasından, halkından 700 kadarı İstanbul'a göç ettirilmişti. Ermeni ve Ceneviz katoliklerden oluşan bu göçmenlerin bir kısmı, Boğaziçi'nde şim-

diki Kefeliköyü'nde iskân edilmiş, diğer bir kısmına da şehrin içinde, Edirnekapısı'nın iç tarafında, Karagümrük semtinde eski ve terk edilmiş bir manastırın çevresinde yer gösterilmiştir. Bu hıristiyanların ibadetleri için, daha sonra Kefeli mescidi olan Bizans yapısı tahsis edilmiş, bunun güneyinde pek az uzağında olan diğer bir Bizans kilisesi de yine bu hıristiyan topluluğuna verilmiştir. Dominiken tarikatı rahipleri tarafından idare edilen bu kiliselerden, Kefeli mescidi olana San Nicolaus adı verilerek, Ermeniler ile katolik Latinleri aynı bina içinde, fakat ayrı ayrı sunaklarda âyinlerini sürdürmüşler. Az uzağında, sonraki Odalar mescidi veya camii olan bina ise Santa Maria di Costantinopoli adıyla bir katolik kilisesine dönüşmüştür. O sırada kilisenin yanında bir de manastır bulunuyordu. Büyük ihtimal ile zaten var olan bir Bizans manastır katoliklere geçmişti. Kiliseler gibi manastır da Dominiken rahipleri tarafından idare ediliyordu. Papalık temsilcisi olarak 1580 Kasım'ından, 1581 Nisan'ına kadar İstanbul'da olan Kardinal P.Cedulini, Vatikan'da muhafaza edilen raporunda bu kiliseden bahseder. 1614'te İstanbul'a gelen Pietro della Valle, " ... biribirine çok yakın, biri Nicolaus diğer İstanbul Madonnası adına iki kiliseleri olduğunu ve her ikisinin de Dominiken tek bir rahip tarafından âyin yapıldığını." bildirir.

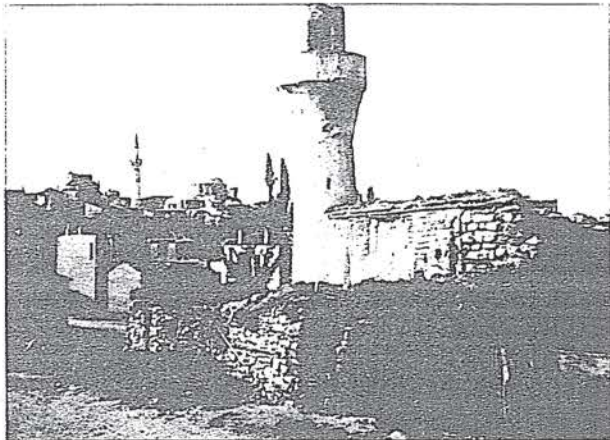

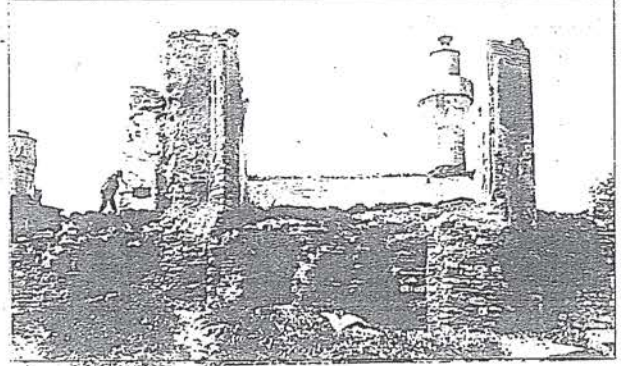
Odalar Camii'nin yangından önce Müftü sokağından görünüşü.

1604'te esir olarak İstanbul'a gelen Ottavio Sapienta ise, 1607'den sonra serbest kalmış ve 1616'da yurduna dönmüştür. Onun yazdığına göre: "... Konstantin'in sarayının alt tarafında, içinde çok saygı gösterilen ve mucizeler yaratan, **Costantinopoli Madonnası** denilen resmin bulunduğu bir kilise ile San Nicolaus adına, içinde ayrı ayrı sunaklarda Latinler'in ve Ermeniler'in âyin yaptıkları diğer bir kilise vardır. Her iki kilise de âyinler Dominiken tarikatından bir rahip tarafından yapılır. Bu kiliselerin bakımını üstlenen Kefe'li dört aile, kiliselerinin yakınında otururlar ve büyük bir dikkat ve inanca adları geçen kiliselerde ibadetlerini sürdürürler". 1721'de yayınlanmakla beraber, IV. Murad dönemini (1623- 1640) anlatan anonim bir kitapta da "Caffa-Magula (yani Kefe mahallesinde) olan bu kilisenin katolik cemaati idaresinde olduğu, içinde tahta üzerine yapılmış, çok eski, güzel ve tesirli bir Meryem resminin bulunduğu ..." açıklanmıştır.

Odalar camiinin çok yakınındaki bir Bizans kalıntısı 912 Cemaziyülevvelinde (Eylül 1506) düzenle-

Odalar Camii'nin yangından sonra, Kasım Odaları sokağından görünüşü.

Yangından sonra Odalar Camii. Değişik biçimli minare külâhı dikkati çeker. Soldaki Kasım Ağa Camii'nin minare kalıntısıdır.

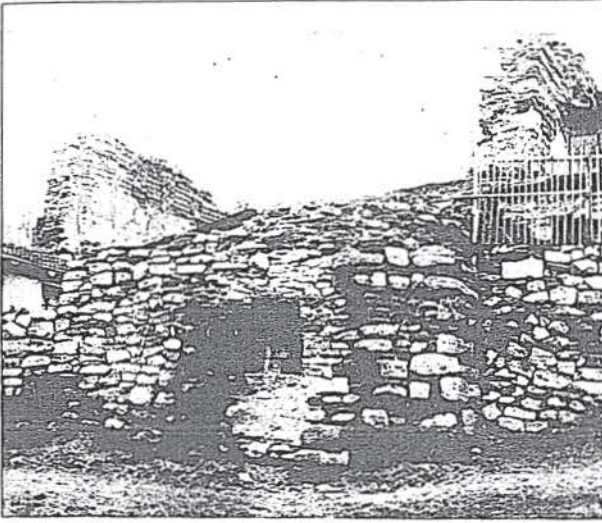
nen vakfiyesine göre Kasım Ağa mescidi yapıldığına göre, daha XVI. yüzyılda çevrede bir Türk-müslüman yerleşmesi başlamıştı. İki katolik kilisesinin bulunduğu çevre XV. yüzyıl sonlarında yalnız hıristiyanların yaşadıkları bir bölge iken, bir yüzyıl içinde buradan çekilmişler, ve 1580'de 10- 12 aileye kadar inmiş bulunuyordu. Mahallenin hıristiyan halkının azalması yüzünden, buradaki katolik kiliseleri de, onların bakımlarını sağlayan gelirlerini iyice kaybetmişler, çevrelerindeki evler, müslümanlar tarafından iskâna başlanmıştı. Sonra Odalar camii olan Santa Maria kilisesinin harap durumdaki bir duvarını tamire girişen hıristiyanlar şiddetli bir direnişle karşılaşılır. Fakat kiliseyi tahrip edilmekten kurtaranlar, yine mahallenin müslüman kadınları olmuştur. Bunlar evlerinden fırlayarak, kiliseyi korurlar.

Kardinal Demarchis 12 Kasım 1622'de burayı ziyaret ettiğinde, kiliseyi oldukça harap halde bulduğunu raporunda belirtmiştir. Kardinal kilisenin o yıllardaki görünümünü hakkında oldukça ayrıntılı bir rapor yazmıştır. Buna göre yapının esas sütunları alınmıştır, fakat yüzeyi mozaiklerle kaplı olan kubbeyi dört destek taşımaktadır.

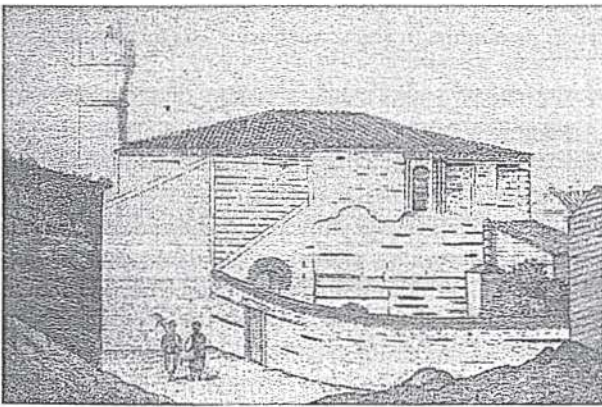
Odalar Camii harabesinin 1973 yılındaki durumu.

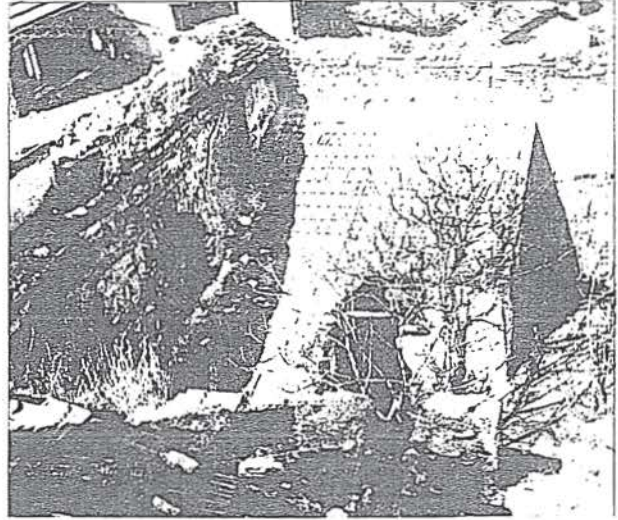

Odalar Camii kalıntısının bütünüyle yok olmadan önce Müftü sokağından görünüşü.

Santa Maria kilisesine 1626'ya kadar dokunan olmamıştır. Bu yıl içinde Nicolaus kilisesi garip bir olaya sahne olmuştur. Van'dan gelerek İstanbul'da ortaya çıkan ve halkın "Çancı Keşiş" olarak adlandırdığı bir Ermeni keşiş, garip bir kıyafetle giyimli olarak, şehrin sokaklarında çingirak çalarak dolaşıyor ve etrafına toplanan halka, beraberinde taşıdığı güya bir çok hassalara sahip bir röliği göstererek sebepleniyordu. Bir gün bu kutsal eşyayı (röliği) kaybetmesi ile durumu kötüye giden Çancı Keşiş'in, Sultan'a hediye olarak getirdiği 20000 florin altını değerindeki gayet değerli bir eşyanın da çalındığını söyleyerek, Nicolaus kilisesinin Ermeniler'e ayrılan bölümünü idare eden rahibi hırsızlıkla suçlaması üzerine, rahip tutuklanır. Fakat az sonra, Çancı Keşiş kilisenin avlusunda, o değerli şeyi bulduğunu bildirerek, İstanbul'dan çıkıp gitmek isterken, bu defa mahallenin müslüman halkı, keşişi yakalayarak padişaha getirdiğini söylediği hediyeyi teslim etmesini isterler. Ermeniler aralarında 6000 altın toplayarak, keşişi kurtarırlar ve şe-

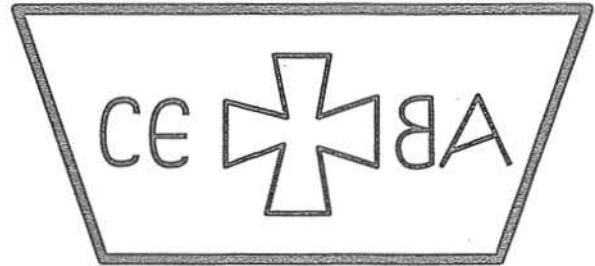
Odalar Camii'nin XIX. yy.'ın ikinci yarısında Galanakis tarafından yapılan Paspatis'in kitabındaki gravürü.

Odalar Camii'nin içinde gecekonduların yapımına başlandığı zamanki görüntüsü.

hirden uzaklaştırırlar. Fakat müslümanlar da kilisenin kapısını mühürlerler. Kiliseyi kurtarmak isteyen Ermeniler müftüye 200 altın verirler, aynı zamanda patriklerine de başvururlar. Patrik, bu konuda sözcü olan heyeti, böyle bir işe karıştıkları için huzurundan kovunca, bu defa heyet müftüden paralarını geri alırlar. Ancak bunun üzerine müftü etrafına topladığı kalabalık bir müslüman kitlesi ile Nicolaus kilisesine girip, burada namaz kılınca mescide dönüştürülmüş oldu. Bu olay İstanbul'un kuzeybatısında, Karagümrük- Salmatomruk semtindeki katolikliğin sonu oldu. Santa Maria kilisesi 1636'da kapatılmış, az sonra da 1640'a doğru Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa tarafından mescide dönüştürülmüştür. Aynı yıllarda yakınındaki Nicolaus kilisesi de Kefeli mescidi yapılmıştı.

Santa Maria kilisesinde bulunan ve huristyanların çok büyük değer verdikleri, Madonna di Costantinopoli olarak adlandırdıkları bir Meryem ikonası, İstanbul'daki Venedik balyosu (temsilcisi) tarafından satın alınarak yok olmaktan kurtarılmış ve Galata'da San Pietro kilisesine verilmiştir. Bu ibadet yerinin rahiplerinden B.Palaz-

Odalar Camii'nde bulunan bir sütun başlığının Prof. Dr. Semavi Eyice tarafından yapılan bir çizimi.

zo, resmin Blakherniotissa tipi Meryem ikonası olduğunu ileri sürer. Fakat resmini yayınlamaz. Aynı yıl içinde, yani 1640'da katolikler bu kiliseyi geri almak için girişimlerde bulunmuşlar, bu husustaki ısrarlarından kolay kolay vaz geçmeyerek 1644'te elçi Baron Czernin'den bu konuda aracılık yapmasını rica etmişlerdir. Fakat elçinin ısrarlı başvurusu üzerine sadrazamın: "... artık bunun zamanı olmadığı ve zaten hıristiyanların, İstanbul dışında Galata ve Beyoğlu'nda yeteri kadar kiliseleri olduğu ..." yolundaki cevabı üzerine bu konu kesin olarak kapanmış ve Odalar camii, komşusu Kefeli mescidi ile, İstanbul'un eski Bizans kiliselerinden İslâm ibadetine tahsis olunanların sonuncularını teşkil etmişlerdir.

Cami veya mescit olarak kurucusunun adıyla Kemankeş Mustafa Paşa mescidi olarak da bilinen Odalar camii'nin bu ilk adı nereden aldığı hususunda değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan birine göre, çevrede Yeniçerilere mahsus odalar bulunuyordu. Başka bir görüşe göre ise "... müteahhilin'e (evli kişilere) verilen odaların (bir çeşit sosyal meskenlerin) arasında olduğundan bu adı almıştır. Üçüncü bir görüş ise, camii (veya mescidin) altındaki bodrum küçük hücreler veya odalar halinde bölünmüş olduğu için, binanın bu adı aldığı

Odalar Camii'nde bulunan freskolardan Azis Mercurios tasviri.

ileri sürer. Bu üç ayrı görüşten sonuncusu en inandırıcı gibi gözükendir.

İstanbul'un büyük yangınlarında ve depremlerinde Odalar camii'nin ne gibi zararlar gördüğü şimdiki halde bilinmez. İçinde bulunduğumuz dönemde binanın üstü ahşap çatılı olduğuna göre ve Kardinal Demarchis'in raporunda dört desteğe dayanan bir kubbenin varlığına işaret edildiğine göre, bina, XVII. yüzyılda veya 1766 depreminde belki önemli ölçüde zarar görmüş olmalıydı. Komşusundaki Kasım Ağa mescidi 1894 depreminde minaresi ile büyük ölçüde yıkıldığına göre bu son büyük âfette Odalar camii'nde de tahribat olması mümkündür. Bu sonuncu ihtimal gerçek olduğu takdirde, depremden sonra caminin tamir edilmiş olması gerekir.

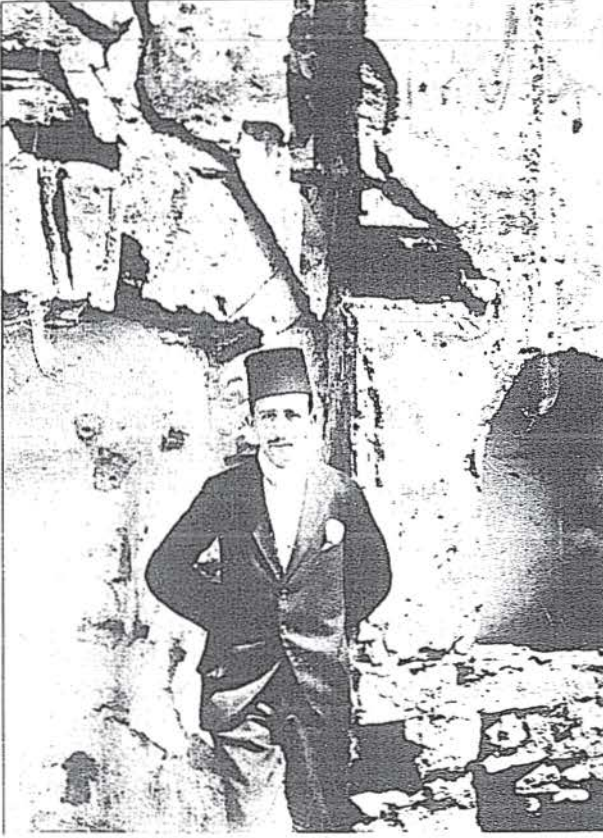
A.G.Paspatis'in 1877'de basılan kitabında, litografya (taş basması) olarak yayınlanan, ve fotoğraftan D.Galanakis adında bir ressam eliyle çizilen gravüründe Odalar camii, üstünü örten kiremit kaplı ahşap çatısı ile görülür. İstanbul'un eski Bizans kiliselerine dair ilk resimli kitabı 1878'de yayınlayan Avusturyalı mimar D.Pulgher ise binanın herhangi bir resmini eserine koymamış, fakat burada çok iyi durumdaki duvar resimlerinin varlığından kitabının metin kısmında bahsetmiştir.

Odalar camii, 1919 yılının Temmuz ayının ilk günlerinde bölgeyi harap eden Selmatomruk yangınında harap olmuş ve tekrar ihyâ edilmeyerek öylece bırakılmıştır.

1920'de E.Mamboury, 1924'te E.Dalleggio d'Alessio, 1926'da N.Brunof ile M.Alpatof bu harap eski kilisede incelemeler yaparak, makaleler yayınlamışlar, nihayet İsviçre'li mimar ve sanat tarihçisi P.Schazmann 1935'te daha etraflı bir araştırmaya girişerek, binanın bodrum kısmındaki odacıkları temizlemiş, bunların duvarlarında ayrı ayrı dönemlere ait dört tabaka halinde fresko tekniğinde duvar resimleri bulmuştur. Çalışmalarının sonuçlarını kısa raporlar halinde 1935'te ve 1936'da tanıtmıştır (bu sonuncusu 1940'da yayınlandı).

Odalar camii harabesi, 1940'lı yıllarda İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün kontrolünde idi. Freskoların üzerlerine ince saç levhalar çakılmış ve bina bir bekçinin idaresine bırakılmıştı. Fakat Schazmann'ın ölümü üzerine kesin yayın yapılamamış, arkasından buradaki bekçi ayrılmış ve Odalar camii kaderine bırakılmıştır. İstanbul'un her türlü kontrolden çıktığı yıllarda, Odalar camii kalıntısının içine küçük gecekondu evler yapılmış, bunlar sonraları daha da gelişerek, bu tarihî binanın bütün izleri silinmiştir. Tahribat o derecede olmuştur ki, binanın altındaki küçük odacıklara bile yerleşilmiş ve bunlara hava sağlamak için pencere açılmıştır. Bu ta-

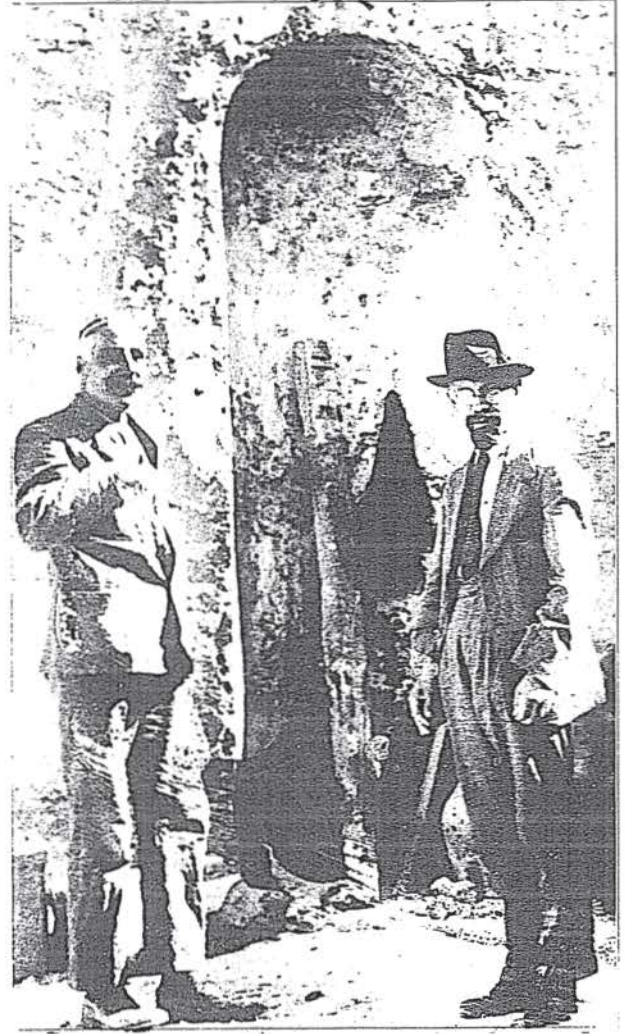

E. Dalleggio d'Alessio 1916'da Odalar Camii'nin yıkıntısı içinde.

rihî eser böylece kemirilirken ne Eski Eserler İdaresi, ne de binanın hukukî sahibi olması gereken Vakıflar İdaresi ilgilenmiştir. Vakıflar İdaresinin kendisine ait bu binaya sahip çıkmayı ne kadar üzücü ise, 1958'de uluslararası bir kongrede yabancı ilim adamlarının bu tarihî binanın o halde kalmasına ve içindeki son derece de ilgi çekici fresko resimlerin tahribatına gözyuman Türkleri açıkça kınamaları utanç verici idi. Ne yazık ki o günden bu yana, Odalar camii'nin, Karagümrük semtinde böyle bir tarihî eserin evvelce var olduğuna işaret eden görünürde hiç bir izi kalmamıştır.

Kilise, Karagümrük su haznesinden, kuzey yönünde Haliç'e doğru inen yamaçta yapıldığından, kuzeyde yüksek olmasına karşılık, güney tarafında daha alçaktır. Bu fark yüzünden de altında şimdiki kadar başka hiçbir Bizans kilisesinde görülmeyen hücreler üzerinde inşa edilmiştir. Bu hücrelerin altında da apsis hizasında, duvarında değişik bir Meryem freskosu olan bir mezar odası bulunuyordu. Kilise garip bir özelliğe daha sahip olup, güney-kuzey eksenine göre yönlendirilmiştir. Güneyde tek kapıdan girilen bir narteks, kuzeyde ise belki 1766 veya 1894 depremlerinden birinde yıkılmış apsisleri vardı. Bunların yalnız alt kısımları görülüyordu. Eski fotoğraflardan öğrenildiğine göre, yıkık apsislerin üzerinde,

1936'daki kazılar sırasında, P. Schazmann ile Kadıköy'ünde Assomptioniste tarikatı merkezi başkanı Venance Grumel (şapkalı) Odalar Camii'ni incelerken.

ahşaptan bir cephe yapılarak burası kapatılmıştı. Bu ahşap cephede açılmış dizi halinde dört büyük pencere içeriği aydınlatıyordu. Bunların görünümü XIX. yüzyıl yapı sanatına işaret ediyordu. 1894 depreminden sonra yapıldığına ihtimal verilir. Narteks'den ana mekâna aslında üç kapıdan geçiliyordu. Burası cami olduğunda, iki yan kapı örülmüş, bunlardan soldakinin üzerine minare inşa edilmişti.

Kilise olduğu dönemdeki planını anlamak çok zordu. Schazmann, arkeolog- mimar olmasına rağmen, binanın iyi bir rölovesini yayınlamamıştır. W.Müller-Wiener, yapının aslında dört sütunlu kapalı haç planlı olması gerektiği görüşündedir. 11 Aralık 1937'de Odalar camii'ni incelediğimizde bu sütunlardan bir tanesinin kidesi duruyordu. Zemine ise tuğla ve renkli taşlar döşenmişti. Bugün gecekondular arasında kürsü kısmı kaybolan minaresi, eski fotoğraflarda değişik biçimdeki külâhı

ile dikkati çekiyordu. Minarenin gövdesi ise 1940'lı yıllara kadar şerefesi ile duruyordu. Ancak bunun şerefe çıkması belirli bir üslubu olmadığına göre herhalde 1894 yılı depreminin arkasından yapılmış olmalıydı. Bu eski kilise islâm mabedi yapıldığında mihrap sağdaki duvarın ortasına oyulmuş, karşı duvarın dışına da bir son cemaat yeri inşa edilmişti. Müftü sokağından bu son cemaat yerine bir merdivenle ulaşıyordu. 1937'deki incelememizde, merdiven basamaklarının çimento mozaikli oluşu bu bölümün çok yakın tarihlerde, herhalde 1894'ten sonra yapıldığını gösteriyordu. Aynı tarihteki incelemelerimizde tuğlalarda Bizans dönemi damgaları bulunduğu görülmüş ayrıca ETATIIA' harfleriyle belirlenen bir kitabe parçası tesbit edilmiştir.

Tarihî değeri dışında bu yapının en önemli tarafı gerek üst yapısında gerek altındaki odacıkların duvarlarını süsleyen dört ayrı tabaka halindeki fresko resimleridir. Pulgher'in 1878'de varlığından bahsettiği duvar resimleri, P.Schazmann tarafından meydana çıkarılarak, resimleri alınmış, hatta renkli akvarel kopyaları çıkarılmıştır. Fakat bunlar hiçbir vakit yayınlanmamış ve orijinallerinin Schazmann'ın İsviçre'de kütüphane müdürü olan oğlunda buldukları öğrenilmiştir. Fakat bugün bunların nerede olduğu hususunda bir bilgi yoktur. Odalar camiiindeki fresko resimlerin Bizans ikonografyası bakımından son derece dikkate değer bazı konu ve sah-

neleri tasvir edenleri vardı. Freskolardan, ikonografya bakımından en ilgi uyandırıcı kucağında İsa ile tahtında oturan bir Meryem ve iki yanında ayakta duran iki Başmelek'ten oluşan gruptur. Burada bulunan, asker azizlerden Merkurios'un freskosu estetik bakımından üstün bir kalite gösterir. Üst binada rastlanan, Meryem'e bir melek tarafından İsa'yı dünyaya getireceğinin müjdelenmesi (Tebşir), figürlerin ince ve uzun oluşu ve arka planda derinliği sağlayan mimarî motifler ile dikkati çekiyordu. Burada çok sayıda tek aziz figürleri de vardı. Bunlardan bir kaçını P.Schazmann, 1936'da Roma'daki Bizans kongresine sunduğu bildirisi ile yayınlamıştı. Bir veya iki fresko pano da, yerlerinden çıkarılarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir. Bugün orada görülebilir. 1937'de yukarıdaki esas kilisenin duvarlarında, hatta büyük ölçüde yıkık olan apsislerden soldakinde freskolar hâlâ görülebiliyordu. Altaki odacıklardaki resimlerin de üzerlerine, onları korumak düşüncesiyle Schazmann ince saç levhalar çivilemişti. Bugün artık esas üstteki yapıdaki freskolar görülmez haldedir. Altaki hücrelerin duvarlarını kaplayan resimlerden de herhalde bir şey kalmamış olmalıdır. Bunların tek belgesi, İsviçre'nin neresinde olduğunu bilmediğimiz siyah-beyaz fotoğrafları ile akvarel kopyalarıdır. Böylece İstanbul'un tarihinde önemli bir yeri olan ve sanat bakımından da değerli bir eser yok olup gitmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Hüseyin Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi*, İstanbul 1281, I, s. 40; İhsan Erzi, *Camilerimiz Ansiklopedisi- Hadîkatü'l-cevâmi*, İstanbul 1987, I, s. 75; Pietro della Valle, *Viaggi*, Torino 1843, I, s. 26; G. Paspatis, "Recherches sur les églises byzantines transformées en mosquées", *L'Univers Revue Orientale*, sayı 6 (1875) s. 341, no.7; ay. yazar, *Byzantinai Meletai*, İstanbul 1877, s. 363- 364; D.Pulgher, *Les anciennes églises byzantines de Constantinople*, Viyana 1878, s. 42; H.Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, Paris 1894, s. 112, 119; A.D.Mordmann, *Esquisse topographique de Constantinople*, Lille 1892, s. 76, no. 132; ay. yazar, "Constantinopel zur Zeit Süleimans des Grossen", *Bosporus Mitteleingen des deutschen Ausflugs-Vereins*, yeni seri, III, sayı 1 (1906) s. 29-30; E.Mamboury, "Ruines byzantines, autour d'Odalar djamisi à Stamboul", *Echos d'Orient*, XIX (1920) s. 69- 74; ay. yazar, *Constantinople, guide touristique*, İstanbul 1929 (2.baskı) s. 246- 247; E.Dalleggio d'Alessio, "Recherches sur l'histoire de la latinité de Constantinople", *Echos d'Orient*, XXIII (1924) s. 458; N.Brunov, "Die Odalar- Djami von Konstantinopel", *Byzantinische Zeitschrift*, XXVI (1926) s. 352- 372; M.Alpatov, "Die Fresken der Odalar- Djami", *Byzantinische Zeitschrift*, XXVI (1926) s. 373- 379; J.Ebersolt, *Monuments d'architecture byzantine*, Paris 1934, s. 146; P. Schazmann, "Die Grabungen an der Odalar Camii in Konstantinopel", *Archäologischer Anzeiger*, (1935) sütun, 511- 519; ay. yazar, "Des fresques byzantines découvertes à İstanbul", *Atti del V. Congresso internazionale di Studi Bizantini Roma 1936*, II, Roma 1940, s. 371- 386; A.M.Schneider, *Byzanz*, Berlin 1936,

s. 62- 63; R.Janin, "Les sanctuaires du quartier de Pétra", *Echos d'Orient*, XXXV (1936); E.Mamboury, "Les fouilles byzantines à İstanbul et dans sa banlieue immédiate", *Byzantion*, XI (1936) s. 179- 181; Del-Medico, "Fouilles et découvertes archéologiques à Constantinople", *Byzantion*, X (1935) s. 778- 781; B.Palazzo, *Deux anciennes églises dominicaines à Stamboul: Odalar Djami et Kefeli Mesdjidi*, İstanbul 1951; Semavi Eyice, *İstanbul, petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1953, s. 72, no. 102; ay.yazar, "Çancı Keşiş ve İstanbul'un camie çevrilen son kiliseleri", *İstanbul Sanat ve Edebiyat Dergisi*, sayı 4 (nisan 1956) s. 12- 13; ay.yazar, "Les églises byzantines d'İstanbul du IXe au XVe siècle", *Corsi di Studi Ravennati e Bizantini*, XII, (1965) s. 297- 298; R.Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin: Eglises et monastères*, Pares 1969 (2.baskı), s. 188, 454; Philanthropos manastırı için bkz. ay.esr., s. 525- 527; ay.yazar, "Les deux monastères du Christ Philanthropos à Constantinople", *Etudes Byzantines*, IV (1946) s. 151- 162; W.Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie İstanbuls*, Tübingen 1977, s. 188- 189; Th. Mathews, *The Byzantine Churches of İstanbul, A photographic Survey*, Pennsylvania 1976, s. 223- 224; Fatih Müftülüğü, *Fatih Camileri ve diğer eski eserleri*, İstanbul 1991, s. 186- 187; Semavi Eyice, "İstanbul'da Kiliseden çevrilmiş cami ve mescitler ve bunların restorasyonu", *VII. Vakıflar Haftası*, Ankara 1990, s. 279- 281; ay.yazar, "Odalar camii" mad., *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, s. 120- 121.